

Det problematiska kulturarvet

– Hur skall funktionshindrades liv och villkor göras synliga?



FÖRELÄSNINGAR VID HHF:S OCH HISTORISKA MUSEETS
SEMINARIUM APRIL 2006

Det problematiska kulturarvet

*– Hur skall funktionshindrades
liv och villkor göras synliga?*

FÖRELÄSNINGAR VID HHF:S OCH HISTORISKA MUSEETS
SEMINARIUM APRIL 2006

FÖRORD

”Människor utan ett erkänt kulturarv och dokumenterad historia står sämre rustade när de skall delta i formandet av samhället och hävda sina krav på lika rättigheter och möjligheter.”

Så skriver regeringen i 1996 års kulturpolitiska proposition. Och så är det naturligtvis. Historia är inte bara ”sådant som hänt förut”, historia spelar roll för oss här och nu.

Ett av regeringens innevarande verksamhetsmål för Statens historiska museer lyder: ”Ett jämställdhets- och mångfaldsperspektiv skall integreras i Statens historiska museers verksamhet.”

Den utmaning vi möter är hur dessa instruktioner ska förverkligas i vårt dagliga arbete. Jämställdhet och mångfald handlar till stor del om tillgänglighet, som i sin tur har många aspekter. Den konkreta handikappanpassningen är förstås en viktig del av det hela. Här har Historiska museet liksom många andra museer arbetat handfast med ramper, kontrasterande färgmarkeringar, taktila kartor, hörslingor, val av typsnitt, radavstånd och kontrast på webben och mycket annat. En så kallad Tillgänglighetsguide har tagits fram som beskriver vilka möjligheter, men också begränsningar, som finns för besökare med särskilda behov.

Men tillgänglighet handlar om mycket mer än så. Det handlar också om tilltal, språk, historiesyn och ämnesval. Det är framför allt i dessa delar vår samverkan med Handikapphistoriska föreningen är så spännande. Det handlar om det till synes självklara konstaterandet att inte bara vår egen tid, utan även gångna tider, befolkas av människor med olika former av funktionshinder. Det handlar om vilka slutsatser vi drar av detta. Det handlar om på vilket sätt det avspeglas i våra utställningar, programaktiviteter och publikationer.

Det är knappast en överdrift att påstå att mycket återstår att göra för att lyfta fram en historiesyn som på allvar omfattar funktionshindrade och deras villkor och betydelse i historien. Det handlar kanske inte alltid så mycket om att lyfta fram det unika som att visa på funktionshinder som en självklar del av livet, även i historisk tid. Ofta hanteras frågan om vad som är normalt på ett sätt som inte ger utrymme för att se mångfalden och olikheten som det normala.

Jag vill ändå ta tillfället i akt och ge ett unikt exempel från Historiska museet. Karl Bengtsson var en av sin tids mest kända personer. Hans sigillstamp förvärvades av Historiska museet för några år sedan

med generöst ekonomiskt stöd av bland andra Jan Guillou, regeringen och Historiska museets vänner. Sigillstampen är från 1100-tallets slut, vilket gör den till en av landets äldsta bevarade. Karl Bengtsson tillhörde den mäktiga folkungaätten och innehade ämbetet Jarl, vilket gjorde honom till en av sin tids mäktigaste män, närmast i nivå med kungen. Karl Bengtsson var mer känd som Karl Döve och tillnamnet Döve har allmänt tolkats som att han var hörselskadad. Han stupade i strid i nuvarande Estland år 1220. Jarlen Karl Döves sigillstamp finns i Historiska museets medeltidsutställning och mer om hans liv finns att läsa på www.historiska.se.

Samarbetet med Handikapphistoriska föreningen är en del i vårt arbete för jämställdhet, mångfald och tillgänglighet. De impulser vi därigenom får är av stort värde för museet. Ett resultat är skriften du håller i din hand, ett annat är jubileumsseminariet som äger rum i Historiska museets lokaler. Vi välkomnar ett framtida utbyte av kunskap och idéer.

Lars Amréus

ÖVERINTENDENT OCH CHEF FÖR
STATENS HISTORISKA MUSEER

OM UTANFÖRSKAP OCH TILLHÖRIGHET I UTSTÄLLNINGAR

Maria Perstedt

Historiska museet i Stockholm invigdes i april 1943, mitt under brinnande världskrig. Museets utställningssalar inreddes för att visa föremål som berättade om väl valda delar av det förflutna – om majoritetens gemensamma historia – och gjordes till en plats för moralisk och estetisk fostran. Historiska museets lejongula och imposanta byggnad kan idag ses som ett minne över 1930- och 40-talens maktavares målmedvetna användning av svenskt kulturarv som enande och folkbildande i byggandet av det moderna Sverige. Fortfarande är museet ett av landets största, ett statligt finansierat museum med ett public service-uppdrag och en ambition att arbeta med historia på ett sätt som stärker en demokratisk samhällsutveckling för hela samhället, alla dess medborgare. Men hur bidrar museet idag till formandet av en engagerande bild av det svenska samhälle som det är satt att representera och kommunicera med? Hur speglar det dess mångfald? Hur synliga är funktionshindrade på Historiska museet idag?

”Välfärdsbygget är vårt kollektiva minne” har författaren och journalisten Göran Rosenberg sagt. Han avser då bilden av det moderna Sverige, ”det goda samhället”, som blev till under 1900-talet och byggde på en grundval av berättelser om framgång, framsteg, utveckling och utvaldhet. Känslan att vara en del av det svenska välfärdsbygget, menar han, förenar idag den större delen av Sveriges befolkning på ett ideologiskt plan.

En snabb blick i media och dagstidningar säger oss att vår egen tid är en tid då folkhemsbyggandets baksidor upptäcks och avtäckts. Berättelser om funktionshindrade ges där ofta rollen att pröva hållbarheten i bilden av ”det goda samhället”. Några talande exempel är DN 24 april -06: ”Sockerdiet på Vipeholm gav de utvecklingsstörda karies ”i vetenskapens tjänst.” Hur kunde staten, vars uppgift det är att ta hand om de mest skyddslösa vi har, medvetet tillfoga dem lidande, driva experiment som inte hade någonting med deras tillstånd att göra? eller DN 24 april -06: ”Funktionshindrade barn får inte det stöd de behöver. Fritiden är ett symptom på att man inte har samma levnadsvillkor. Barnen blir segregerade när de bara träffar andra funktionshindrade och många tvingas leva i skymundan”. Vanliga är också enskilda och grupper vittnesmål om utanförskap, som till exempel i Barnombudsmannens årsrapport 2002: ”Många syns inte, men finns ändå.”

Men på museet då, hur synliggörs funktionshindrade på Historiska museet under 2000-talet och vilken roll ges de? Några exempel finns: I en glasmonter i museets medeltidsavdelning visas den så kallade Linköpingskatten, ett antal medeltida kärler och några relikgömmor. Föremålen hittades år 1676 i en åker i Linköping, därav namnet. En av relikgömmorna lär ha innehållit den heliga Birgittas underarmsben och kan under medeltiden ha tillskrivits kraften att bota sjukdomar och olika funktionshinder. Karl Döves sigill är från 1100-talet och är den äldsta kända personbestämda sigillstampen i Sverige. Det tillhörde Karl Döve, jarl av Folkungaätten, bror till Birger Brosa och farbror till Birger Jarl. I utställningen "Memento Mori – kom ihåg att dö", 2003, visades bland annat en respirator av äldre modell, som ett exempel på en individs önskan att övertrumfa döden. Utställningstexten löd: "Denna respirator användes av en kvinna som insjuknade i barnförlamning, 1953. Hon var i det närmaste totalförlamad, men var mycket nöjd med maskinen och vägrade byta ut den mot en modernare. Respiratorn användes i 39 år fram till hennes död." Dessa exempel från Historiska museets utställningar är representativa. De är några få, enstaka föremål som i kombination med sakligt och nyktert konstaterande texter berättar om föremålen som föremål. Endast i ett fall, i texten om respiratorn, framskyntar något om personliga livsvillkor.

Den tillfälliga utställningen "Dialog i mörker" som visades under åtta månader i slutet av 2001 och början av 2002, däremot, innehöll inga museiföremål. Utställningsrummet innehöll några miljöer som var försänkta i totalt mörker. Enda chansen för museibesökaren att röra sig genom rummet var att känna och lyssna sig fram eller hålla sig tätt intill guiden, som var synskadad, men var kung eller drottning i detta kolsvarta rike. Utställningens syfte var att genom att sätta ett av besökarens sinnen ur spel, synen, väcka insikt om att det finns många olika verkligheter men också peka på relationen mellan ut-satthet och makt. "Dialog i mörker" var mycket uppskattad och blev en av säsongens mest välbesökta.

På Historiska museet tar vissa grupper mer plats än andra, det kan bara konstateras. Funktionshindrade och funktionshinder är idag, i april 2006, så gott som osynliga i museets utställningar. Vad kan då göras annorlunda? Är detta en fråga om åtgärder för tillgänglighet? Om hörslingor, borttagning av trösklar, hemsidans "lätta svenska", reliefkartor eller brailleskrift? Journalisten och debattören Susanne Berg, själv med funktionshinder, har svar på den frågan: "Ett välvilligt

men missriktat synsätt är att funktionshindrade genom särskilda anpassningar som åskådare ska få ta del av innehållet i majoritetskulturens skildringar av andras liv". Och "...det räcker inte att göra lokalerna tillgängliga. Ni måste också inkludera mig och min aspekt i själva verksamheten. Jag nöjer mig inte med mindre. Jag kräver min plats. Först då kan vi verkligen tala om museer för alla."

Museer kan skapa identiteter, därför att utställningar gör något med sina besökare. Museiutställningar kan effektivt ge människor känslor av bekräftelse och samhörighet och upplevelser av utanförskap. Genom att ge vissa berättelser om historia större plats än andra i sina utställningar kan museer definiera, ofta ordlöst och omärkligt, in och ut människor i gemenskaper. Och i ljuset av den insikten blir frågan om vem som får plats, och hur, en fråga om demokrati.

Historia är en fråga om inflytande och makt. Ytterst handlar det om hur museet hanterar sin makt, sitt tolkningsföreträde. Att spegla all den mångfald som samhället rymmer, i fråga om: kön, etnicitet, utbildningsnivå, sexuell läggning, funktionshinder ställer krav på det museum som vill kunna svara emot sin samtid. En djup kunskap om museets eget ämnesområde och ett starkt engagemang i aktuella samhällsfrågor kan behöva kompletteras med nya arbetssätt, kunskaper och en ny medvetenhet. Det kan handla om att som en naturlig del av varje utställningsprojekt ställa sig frågor som: Vem berättar? Vems röst är det vi hör? Vem berättas det om? Viktigt är att ge plats åt andra röster än museipersonalens egen och låta olika berättelser berättas med individers eller grupperns egna röster. Så kan museet i sina utställningar bidra till att skriva in fler i berättelsen om Samhället.

I media blir funktionshindrade ofta synliga i skildringar av välfärdsbyggets brister och tillkortakommanden. Museet däremot kan, med utgångspunkt i sin unika position i samhället, göra något helt annat. Bjuda in till dialog, ge möjlighet för människor med funktionshinder att berätta sin egen historia samt gestalta och synliggöra dem i sina utställningar som en naturlig del av samhällsgemenskapen. Men inte för att ge medlidande, som ett tecken på graden av ett förmodat gott samhälles godhet, utan som en del i ambitionen att spegla ett mångfaldigt samhälle och att vara ett modernt museum för alla.

Författarpresentation

Maria Perstedt är utställningschef på historiska museet.

KULTURARV – ALLTID EN TILLGÅNG?

Lars-Eric Jönsson

Min bakgrund säger en del om varför jag befinner mig här. Min avhandling handlade om psykiatrins anstaltsbundna historia. Under 80- och 90-talen arbetade jag dessutom i kulturarvssektorn på museer och med kulturmiljövård. Ett tag föreföll dessa två banor ganska åtskilda – kulturarv och psykiatrilhistoria. Psykiatrilhistoriska perspektiv rymdes helt enkelt inte inom kulturarvsfältet. De över 30 stora anstalterna, det vill säga mentalsjukhusen, som jag var intresserad av var endast med något undantag betraktade som kulturhistoriskt värdefulla. Och då var det framförallt arkitekturens estetiska kvaliteter som var grunden för hallstämpeln kulturminne. Sökte man verksamhetens historia fick man leta i de små medicinhistoriska museerna som i de allra flesta fall hade byggts upp av och vilade på personalens minnen och berättelser.

Men de här parallella banorna skulle alltså komma att mötas. Framförallt korsades spåren i diskussionen om vilka och vilkas historiska berättelser som kvalificerade sig som kulturarv. Eva Silvén ska nog prata något om detta också. För min del kan jag konstatera att alltfler som arbetade med kulturarvsfrågor blev varse att det som bevarades – hus och föremål – framförallt kopplades till och gav stöd åt berättelser om det lyckade, framgångsrika och uppbyggliga. Företeelser som inte var detta, hamnade utanför, kom aldrig ifråga, noterades överhuvudtaget inte.

Detta borde åtgärdas. En bärande tanke var att utvidga kulturarvsbegreppet till att också omfatta svåra, mörka och kanske otrevliga historiska företeelser. En andra bärande tanke var att fler historiska berättelser borde höras. Två frågor infann sig omedelbart:

1) *Vilka företeelser skulle komma ifråga som kulturarv? Å ena sidan.*

Å andra sidan:

2) *Vems berättelser skulle höras? Vem skulle berätta?*

Statens reaktion på denna trend eller rörelse har bland annat varit att sjösätta så kallade inriktningsprojekt inom kulturarvsfältet – Industrisamhällets kulturarv (1999–2002) Storstadens arkitektur och kulturmiljö (1999–2001) och Agenda Kulturarv (2002–2003) – vars fokus till stor del har legat på hur kulturarv och historia används i samhället och på vikten av att fler människors historiska berättelser uttalas och höras.

En effekt av denna process är en omprövning av den antikvariska expertisen och yrkeskunnandet. Antikvarien är i denna nya mening – om vi ska hårdra det – inte längre expert på att berätta historier utan borde istället vara eller bli expert på att lyssna, kanalisera och kanske gestalta historiska berättelser. Det finns i denna rörelse en mer eller mindre uttalad uppfattning om att historia inte är en absolut vetenskap – det visste vi ju om – men också att det finns konsekvenser av denna insikt som frångår museernas och kulturmiljövårdens monopol på historieberättandet.

I den här rörelsen mot ett mer jämställt historieberättande och kulturarvsproducerande har det framförallt varit tre grupper i samhället som har fokuserats: kvinnor, arbetare och socialt marginaliserade grupper. Mer eller mindre outtalat sägs då också att över- och medelklassens svenska män har varit den grupp som har omfattats av de offentligt sanktionerade kulturarven. Mer eller mindre outtalat sägs då också att kulturarven framförallt stödjer framgångshistorier och att problematiska och mörka historier om misslyckanden och konflikter hamnar i bakvattnet. Till viss del är orsaken till detta att kulturarv har använts för att skapa gemenskap kring nationen, regionen eller lokalsamhället samt att kulturarv har använts i turismens och den ekonomiska utvecklingens tjänst. Och i sådana processer har inte problematiska företeelser platsat.

Vi kan alltså konstatera en trend som pekar mot att allt fler människor ska få göra sin berättelse hörd, allt fler ska ges möjlighet att relatera sina egna liv till kulturarvet.

Men vilka berättelser höras? Får allas historier plats i de offentligt sanktionerade kulturarven på museer och andra institutioner? Är det nödvändigt att alla ska få plats där? Och är det önskvärt för alla att berätta sin historia? Är inte glömskans barmhärtighet ett alternativ, ibland, när minnena är svåra, kanske kränkande eller av den art som individen av andra skäl inte vill kännas vid? Är alla historier bra för vår identitet?

Den där sortens frågor skulle jag vilja ställa idag, inte nödvändigtvis för att de prompt ska besvaras men för att jag tror de är bra att ha, att diskutera med och för att komplicera våra sätt att använda historien och kulturarven.

Mitt forskningsintresse hade alltså siktet inställt på psykiatrins historia. Jag verkade under en kort period också inom steriliseringsutredningen. Under senare år har jag kommit till intressera mig för socialtjänstens historia under efterkrigstiden. Det vill säga, mitt intresse kan i mer allmänna termer sägas ha varit knutet till dem som jag tidigare kallade socialt marginaliserade grupper.

Intresset för dessa grupper har alltså ökat inom kulturarvssektorn. Man talar om att hela den historiska bilden ska vara synlig, att alla röster ska höras och så vidare. Det är som om vi skulle kunna nå till en punkt när all historia låg för handen och allas berättelser hördes.

Men kulturarv är inte vad som helst. Det är ett perspektiv som läggs på företeelser ur det förflutna och därigenom får status av ett slags offentlig och gemensam historia. För att uppnå denna status sker förhandlingar, diskussioner och argumentationer. I denna mening är kulturarv politiskt, det vill säga föremål för vilja och kamp. Att kunna säga sig höra till en gemensam historia, ett kulturarv, är också att hävda sin medborgerliga plats i samhället. Våra egna, personliga erfarenheter och minnen måste kunna fogas in i, liksom kunna docka, med den kollektiva historien för att vi ska få erkännande, för att vår historia ska räknas.

Så...

- 1) *Hur skapas då kollektiva minnen? Ja, det är väl samma fråga som dagens seminariums underrubrik.*
- 2) *Och vad händer med dem som inte har förmågan att driva igenom sitt gemensamma förflutna till kollektiva minnen och kulturarv?*
- 3) *Och vad händer med människor som får historiska berättelser och identiteter sig påklistrade, mot sin vilja?*

Vi vet inte så mycket om hur människor använder sig av historia. Och inte minst, hur människor inte använder sig av historia. När väljs det förflutna bort? När blir det en belastning? Vi vet ju alla att, vi inte är så stolta över en del moment i våra förflutna och det finns annat som kan vara besvärligt på annat sätt.

Kulturarv i sig framställs ofta som per definition något gott. Det är bra med kulturarv, det är bra för hälsan och den sociala identiteten, det sägs till och med ibland vara demokratiskt. Det är inte min mening att här hävda motsatsen. Men kulturarv är inte alltid och för alla en tillgång. Vi kan åtminstone inte förutsätta det.

Låt mig få ta ett exempel från det fält jag känner bäst till, psykiatrin.

Psykiatripatienter kännetecknas ju sällan av att de är just patienter i psykiatrin utan för att de är en massa andra saker, precis som alla andra. Att ha kontakt med psykiatrin, längre eller kortare tid, eller att lida av psykiska besvär, behöver inte betyda att individens identitet och självförståelse byggs upp av kontakterna med psykiatrin. Kanske är det snarare så att jag som psykiatripatient inte vill påminnas om de besvär jag lider av och de medicinska konsultationer jag därför måste göra.

När jag som individ relaterar mina egna erfarenheter och minnen till de stora kollektiva berättelserna är det därför inte säkert att jag söker mig mot berättelser som handlar om medicinens eller psykiatrins historia. Jag är kanske också en annan person. Jag kanske har en yrkesidentitet som ligger mig nära. Jag gillar kanske sport, whisky, studier, träbåtar eller vad som helst som får mig att förstå mig själv som individ i ett socialt sammanhang. Men mina psykiska besvär är något som liksom har kommit utifrån, har drabbat mig.

Jag har vid flera tillfällen lyssnat till människor med erfarenheter från psykiatrin som har ställt sig upp och berättat sin historia, en historia som har handlat om psykiatrin, kanske om ett helt vuxet liv med psykiska funktionshinder och kontakter med sjukhus och institutioner av olika slag. Det är oerhört viktiga berättelser som oftast betonar upplevelser, inte bara lidande utan också hopp, omsorg och meningsfulla liv. När man hör sådana berättelser om till exempel psykiatrin och om den sociala kategorin "patient" sker det alltid något intressant med just kategorins fasthet. Det är som den ruckas något, ges en spricka, och förefaller inte lika ödesmättad som tidigare. Det är berättelser som för det mesta just är individuella, men där energin i berättelsen ligger i upplevelsen av relation mellan jaget och samhället, omgivningen, till exempel i form av psykiatrin. I det egna perspektivet är man i första hand inte psykiatripatient. Man är i första hand människa.

Därför finner jag det besvärligt när vi som forskare eller museitjänstemän säger saker som att vi ska undersöka de funktionshindrades historia, de sjukas historia, de fattigas historia, de hemlösas historia, de socialt missanpassades historia, de kriminellas historia. Ni hör ju själva. Den här uppräknningen av sociala kategorier låser inte bara individer till kategorierna. Det är så oerhört vanligt att vi dessutom klumpar ihop dessa kategorier med varandra, kategorier som vi av någon anledning tycker hör ihop. Vad har den sjuke ge-

mensamt med den kriminella? Vad har den hemlösa gemensamt med den funktionshindrade?

För att då inte tala om: vad har den psykiskt sjuke gemensamt med den psykiskt sjuke förutom att de har erfarenheter av psykiatri?

Förvisso är det så för många, att sjukdom eller funktionshinder så till den grad dominerar vardagen, organiserar den och sätter gränser för den, att man i hög grad förstår sig själv, sin identitet, som just uppbyggd av sjukdomen eller funktionshindret.

Men vad jag vill komma fram till är att understryka riskerna med att förstärka sociala kategorier när vi sätter dem i ett kulturarvsperspektiv. En del vill berätta sin historia. Andra vill inte det. En del vill tillhöra en bestämd social kategori och förstår sig själv och sin identitet som en del av denna kategori. Andra vill inget hellre än att slippa ut, kanske till förmån för andra kategorier.

Jag tror att vi måste vara mer vakna på sådana problem om vi vill att det förflutna ska få en riktigt bra och förlösande potential. Jag tror också att vi – i högre grad än nu – borde fokusera på problematiken som ligger i just byggandet och beståndet av sociala kategorier.

Hur skall funktionshindrades liv och villkor göras synliga? Det är en fråga för det här seminariet. Om vi för en stund fokuserar villkoren så tror jag att just kategoriseringsproblematiken borde fokuseras.

Jag märker att jag nästan bara har ställt frågor istället för att komma med några svar. Det känns onekligen litet fegt och undflyende. Möjligen är det ett karaktärsdrag hos mig, men det avspeglar också att kulturarvssektorn fortfarande befinner sig i osäkert och prövande tillstånd. Man provar olika metoder för att arbeta med nya historier och nya sociala grupper. Man ställer nya frågor. Man omdefinierar vad som är kulturhistoria och vilken funktion och ställning den kan ha i samhället.

Bakom ropen om att få sina röster hörda och att få ökade möjligheter att berätta de egna historierna finns alltså onekligen komplikationer. Jag har inget patentsvar på hur man undviker byggandet av oönskade sociala kategorier.

Men jag skulle ändå vilja slå ett slag för villkoren. Jag tycker mig ha noterat att de sociala kategorierna som omfattar hälso- och sjukdomsfrågor – liksom sociala avvikelser av olika slag – är extremt slitstarka. Kanske är begreppet psykiatripatient – eller än värre psykpatient – det ”bästa” exemplet. Om någon, till exempel i massmedia, presen-

teras som psykpatient, då är det som om vi visste allt om denna person. Identitetsmarkören psykpatient kör över allt annat som denna person kan tänkas vara. Den omfattar dessutom mer eller mindre uttalat ett slags prognos: av en psykpatient kan vi i bästa fall förvänta oss tokigheter, i sämsta fall besinningslöst våld. Det är som om individen försvinner i ett stort svart hål som i det här fallet alltså är benämnt ”psykpatient”.

Jag tror att det är viktigt att undersöka hur sociala kategorier blir till och hur det är att leva i eller under dem. Jag har därför lekt med tanken om att förena tankarna om de sociala kategorierna och kulturarvsperspektivet till idén om de sociala kategoriernas museum. Någon tycker nog att vi har tillräckligt med museer i Sverige. Och jag kan nog hålla med om det. Men som tankeexperiment tror jag på idén.

Ett sådant museum skulle alltså ha som uppgift att undersöka och diskutera hur sociala kategorier kommer till, hur de verkar i samhället och på individen samt hur de upplevs av individen.

Ett syfte skulle vara att undersöka och gestalta hur sociala kategorier blir till, hur de etableras, hur de verkar och hur de upplevs av grupper och individer.

Ett annat syfte skulle vara att poängtera för utsatta individer att de inte är ensamma om sitt livsöde, att de inte har sig själv att skylla för eventuella misslyckanden och problem utan att vi alltid lever under givna villkor, som vi måste försöka att förhålla oss till. Och det behöver ju inte bara handla om det offentliga samhället och dess institutioner utan också lokalsamhällets informella praktiker, perspektiv på och möten med det ovanliga och annorlunda.

Ett tredje syfte skulle vara att historisera de kategorier och benämningar som i nuet förefaller eviga, och till och med naturliga. Och kanske är det alla historiska undersökningar och gestaltningars stora poäng: Det som är har inte alltid varit. Och därmed skapa öppningar till förändring.

Författarpresentation

Lars-Eric Jönsson är docent vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet.

SVÅRA SAKER – FÖR VEM?
Eva Silvé

Jag vill börja med en skulptur, den heter "Alison Lapper Pregnant" och är gjord i marmor av den brittiske konstnären Marc Quinn. Den föreställer Alison Lapper, 40 år, konstnär och fotograf, när hon för sex år sedan var gravid i åttonde månaden. Den är 3,5 m hög och väger 11,5 ton. Den står på en sockel i ett hörn av Trafalgar Square, framför National Gallery, och ska nästa år bytas ut mot ett verk av en annan konstnär. Just den här sockeln i ett av platsens fyra hörn har förutom korta perioder varit tom i mer än 150 år. Den var ursprungligen tänkt för en staty av kung William IV, men pengarna tog slut. I de andra hörnen står militära hjältar och i mitten finns Amiral Nelson högt uppe på sin kolonn.

I en stor artikel i The Independent samma dag då skulpturen avtäcktes, den 15 september 2005, beskriver Paul Vallely Trafalgar Square som nationens symboliska hjärta. Här finns skärningspunkten mellan Storbritanniens politiska, kommersiella och ceremoniella maktcentra. Därför har platsen använts för en rad manifestationer, förr och nu, och förändrats från att vara en plats för den härskande klassens monument till ett forum där folket kan göra sin röst hörd. Här har hållits rösträtts- och arbetardemonstrationer, hungermarscher efter första världskriget och antifascistiska manifestationer före det andra. Därefter har anti-apartheidaktivister samlats här, strejkande gruvarbetare och motståndare till Storbritanniens deltagande i USA:s krig i Irak. Ett par dagar före skulpturens avtäckande hyllades det engelska cricketlaget här av mängder av idrottsfans (inklusive bad i fontänen). Paul Vallely redovisar en del av striderna rörande platsens utformning genom tiderna och avslutar sin artikel med att Trafalgar Square är ett konkret uttryck för Storbritanniens sociala, historiska och politiska ambitioner, en plats där känslan av vad det är att vara brittisk projiceras.

Trafalgar Square är alltså inte vilken plats som helst.

Alison Lapper är inte heller vilken kvinna som helst. Hon har en medfödd defekt, fokomeli, som liknar en neurosedynskada, hon saknar armar och händer och har förkortade ben. Vid invigningen menade Londons radikale och kontroversielle borgmästare Ken Livingstone att hon i sitt liv kämpat mot betydligt större svårigheter än de män som hyllas på platsen. I en artikel i The Guardian citeras Alison Lapper själv, då hon säger: "Jag hoppas verkligen att den här

skulpturen ska göra skillnad. Om du ser på den, ser du att den är ett vackert konstverk. Handikappade människor är inte fula eller groteska, och förhoppningsvis kommer folk att förstå det."

En annan artikel i The Guardian rubriceras "Fängslande, främmande och vacker" och där beskrivs och tolkas skulpturen i ett konstvetenskapligt perspektiv, med exempel på hur just skönhet kan anta olika former i olika tider och sammanhang. I en tidigare artikel, i Dagens Nyheter, dras en parallell till Venus från Milo, också en marmorskulptur, som liksom Alison Lapper saknar armar men likafullt förkroppsligar sinnebilden av kvinnlig perfektion. Liksom i andra artiklar görs här också jämförelsen med Amiral Nelson, som trots att han saknar ett öga och en arm aldrig brukar beskrivas som "handikappad". Handikapp och skönhet är ju inga givna storheter utan går tillbaka på sociala relationer och kulturella föreställningar.

Även krönikören Deborah Orr i The Independent beskriver skulpturen i lyriska termer och tillhör dem som menar att den borde få vara kvar på sin sockel för alltid, för dess konstnärliga, kulturella och sociala innehåll, för det den säger om människans villkor. Däremot vänder hon sig mot Ken Livingstones och andras hyllande av den sortens mod som skulpturen sägs representera, i jämförelse med de manliga krigshjältarna. Hon kallar det pinsamt banalt. Men självklart är skulpturen ett politiskt inlägg, skriver hon och citerar Lapper själv: "Människor som är negativa till statyn är de som har ett problem. Jag tycker att den bär ett kraftfullt budskap om handikapp, moderskap och femininitet och om att vara kvinna." Så sant, skriver Deborah Orr, men det finns ändå några otrevliga skäl till varför folk kan gilla skulpturen så mycket. Det liknar den läpparnas bekännelse som det moderna samhället så ofta gör när det handlar om att stödja de sårbara. Vi kan titta på den här skulpturen och gratulera oss själva till vår fantastiska öppenhet och tolerans gentemot människor av alla former och storlekar – men samtidigt glömma att om vi såg en så "fängslande" bild på vårt eget ultraljud skulle vi inte ställa oss lika positiva.

Lapper tillbringade sin barndom på ett barnhem av den sort som numera inte längre finns i Storbritannien. Deborah Orr slutar sin artikel med att förutspå att Londonborna kommer att älska statyn. Men hon menar att vi borde komma ihåg att i likhet med andra stora konstverk går den att tolka på många sätt och att den kan förstås lika mycket som en förebräelse som en hyllning.

LIKHETSTECKEN

Den här berättelsen kan sägas illustrera såväl seminariets rubrik "Det problematiska kulturarvet – Hur skall funktionshindrades liv och villkor göras synliga?" och min egen "Svåra saker – för vem?" Det handlar om en del av 1900-talets kulturarv, det handlar om konstens möjligheter att gestalta de existentiella dilemman som följer med ett offentliggörande av i någon mening problematiska företeelser. Det handlar om att ett synliggörande av dem som befinner sig i marginalen aldrig är utan villkor – det finns starka normer för vem som får träda fram, på vilken plats och i vilken position. Det finns ju vanligtvis inget likhetstecken mellan funktionshinder och en framträdande offentlig ställning, däremot ofta mellan funktionshinder och positionen som offer, svag, problematisk, utsatt och hjälpbehövande. Det handlar alltså inte bara om att synliggöra, utan i vilken roll.

Att skapa det här verket, Alison Lapper Pregnant, så rikt på referenser till både konsthistorien och vår samtid, i detta format, och att placera det på just Trafalgar Square – är det en rättvis representation eller är det en provokation? När, hur och var blir ett synliggörande av det icke-normativa, avvikelsen, en provokation?

Att ta i, som Marc Quinn, med en elva ton tung skulptur av en naken, gravid, handikappad kvinna, på Trafalgar Square av alla ställen, det är att synliggöra, att göra avtryck, med stor orkester – och ändå så enkelt och renodlat. Men det finns också en annan väg som den amerikanske konstnären Fred Wilson praktiserar, bland annat på Världskulturmuseet i Göteborg, nämligen att arbeta med små medel, som att skriva alternativa texter till museernas målningar och bildarkivens fotografier. Genom hans texter får vi syn på den lilla svarta pojken i hörnet av tavlan, som passar upp på den vita familjen under deras picknick. I hans texter blir de vita antropologerna lika namnlösa som de människor de utforskar, deras klädsel lika exotisk, deras titlar och ritualer lika märkliga. Han riktar om vår blick, sätter andra saker i fokus och placerar en skärva i vårt öga, som gör att vi aldrig mer kan se de kända bildtexterna och deras perspektiv som självklara. Det är också ett sätt att synliggöra och öppna för mångfaldiga tolkningar.

Ett annat sätt är att kritiskt granska de principer för sortering, kategorisering och rangordning som både kulturarvsinstitutionerna och samhället accepterar som legitima och stadfästa, trots att – eller just för att? – det som ses som "avvikelser" automatiskt förbinds med problem och underordnade sociala positioner. Jag brukar exempli-

fiera det med "Outline of Cultural Materials", ett internationellt använt klassifikationssystem som även många svenska museer använder sig av. Här finner man att handikapp i olika former sorterar under huvudrubriken 73 "samhällsproblem", som innefattar "olika klart avgränsade större samhällsproblem och deras förekomst och sätten att möta och lösa dem". Här samsas underrubrikerna katastrofer (som jordbävningar, eldsvådor, tågolyckor), handikappade, alkoholism och narkomani, invaliditet, fattigdom, hjälpbehövande i allmänhet, åldersvård och "förseelser", som här syftar på bland annat vandalism och ungdomsbrottslighet. Så länge ett erkänt klassifikationssystem på det här viset sätter likhetstecken mellan handikapp och samhällsproblem speglar de inte bara samhällets maktordning utan reproducerar den hela tiden på nytt.

Till uppgiften att synliggöra funktionshindrades liv och villkor hör inte bara att dokumentera och berätta om olika faktiska förhållanden utan också att ge sig i kast med den här sortens kategoriseringar, att dekonstruera dem, visa vilken makt det ligger i att på det här sättet skapa över- och underordning, förbindelser, rubriker och underavdelningar, som sorterar människor och bestämmer deras sociala värde. Forskningsuppgiften är alltså inte bara att beskriva de villkor och erfarenheter som följer med ett funktionshinder utan även vilka relativa positioner i olika strukturer som blir resultatet, som i detta fall museernas klassifikationssystem. Museer och andra kulturarvsinstitutioner är som bekant inte oväsentliga som instrument för att peka ut vad som ska betraktas som vanligt eller "normalt" respektive avvikande eller "onormalt". Uppgiften är därför att reflektera över vad som händer när man väljer att tänka och agera utifrån dessa på förhand definierade kategorier i stället för frågeställningar som gör det möjligt att analysera och utforska ojämlika maktförhållanden.

Det handlar alltså om plats, position, blick och kategorisering, att inte bara se till faktiska utan till relativa förhållanden, vilket i sin tur åter anknyter till rubriken på mitt inlägg: "Svåra saker – för vem?"

SVÅRA SAKER

Rubriken refererar till ett projekt som jag varit engagerad i under åtta års tid, tillsammans med Anders Björklund, chef för Etnografiska museet. Projektet har varit en experimentell resa som tagit sig en rad olika former och uttryck och nu är på väg att sammanfattas i en bok: "Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör". I boken presenteras 66 museiföremål i bild och text, tillsammans med 37

motsvarande bidrag från besökarna i den vandringsutställning vi gjorde tillsammans med Riksutställningar. Utifrån våra erfarenheter av de kulturhistoriska museernas samtidsdokumentation ville vi ställa frågan om vart de svåra, problematiska, sorgliga, otrevliga och marginaliserade företeelserna tagit vägen, varför de så sällan blivit en del av det vi kallar kulturarv. Och vad som händer om de faktiskt blir definierade som kulturarv. Liksom i fallet med Alison Lapper Pregnant handlar det om ting och berättelser som gör något, som får effekter i sin samtid.

Frågan om vad som kan sägas vara ”svårt” är det nav som hela projektet har rört sig runt. Svårt för vem? När? Var? På vilket sätt? Det svåra är inte något som bara finns, det måste spåras, det är kontextuellt betingat och inte alltid uppenbart. Eller som museimannen George Okello Abungu formulerat det i bokens motto: ”Kanske borde vi säga att alla föremål är svåra, tills motsatsen är bevisad.” Med den utgångspunkten öppnas för andra perspektiv än de som brukar vägleda museernas berättelser. Med det svåra som analytiskt spårämne och nyckel blir det möjligt att bända upp och ifrågasätta de endimensionella bilder som museerna alltför ofta serverar. Museiinstitutionernas sammankoppling med modernitetens framstegstro har ju avhållit många från att våga bryta förväntningarna och i stället berätta om misslyckanden och utebliven framgång, för såväl individen som samhället.

Uppgiften att definiera vad som är svårt, berörande och upprörande överlämnade vi till museerna och till utställningens besökare. Bidragen belyser därför både det individuellt och kollektivt svåra, men också spännvidden mellan det – för den som kan koden – uppenbart svåra och det till synes oskyldiga. En annan aspekt handlar om att det som är tabu i ett sammanhang kan vara harmlöst i ett annat, eller att det som är ideal och förebild för vissa kan utgöra hatobjekt för andra. Svårt och farligt är socialt och kulturellt bestämda begrepp. Varje föremåls innebörd eller innehåll måste därför diskuteras i förhållande till en bestämd kontext. På så sätt demonstreras att halva tinget utgörs av dess mening, den innebörd människor tillskriver det, vilket i sin tur nödvändiggör de medföljande berättelserna.

Många andra aspekter aktualiserades: Vad är svårt för museerna att hantera praktiskt, materiellt? Var går gränsen för museernas ansvar och sociala engagemang? Vad har personalen kompetens, mod och lust att hantera? Alltför ofta är det vanliga mänskliga begränsningar som leder bort från de känsloladdade omgivningarna och kulturellt

minerade fälten, trots att det kanske är just där som de viktigaste insikterna kan nås om hur människor i vår tid skapar identitet och minne med hjälp av fysiska ting.

Den engelska museologen Gaynor Kavanagh menar att museerna måste utveckla en ”emotionell läskunnighet”, vilket enligt henne betyder att tillåta museet att både skratta och gråta tillsammans med sin publik. Det innebär också att göra genomtänkta ställningstaganden och fråga sig vad man vill och kan uppnå genom att offentliggöra smärtsamma upplevelser. Just på grund av den allmänna tilltron till museernas budskap menar vi i vårt projekt att det här borde finnas en gedigen plattform för ett deltagande i komplicerade händelseförlopp, att gå i kritisk närkamp med historiens problematiska sidor och att ta ansvar för att bevara, legitimera och erkänna enskilda människors erfarenheter av större samhällsprocesser. Kanske kan museerna erbjuda en icke-kommersiell, icke-konfessionell plats för reflektion över existentiella frågor i ett historiskt och kulturellt perspektiv? Eller liksom tidigare kyrkor och kyrkogårdsmurar vara ställen där en hemlighet eller erfarenhet kan smygas undan – ”frizoner för smärtsamma minnen, platser där man kan lämna utan att glömma bort”, som etnologen Lotten Gustafsson Reinius har uttryckt det.

MAKTENS SPEGEL

Avslutningsvis kan man säga att det går en hårfin gräns mellan emotion och sensation – ytterligheter i postmodernitetens intimisering av det offentliga eller offentliggörandet av det intima och privata, som vi skriver i bokens inledning, och i det sammanhanget syftar vi främst på de minnesplatser som människor skapar där olyckor eller attentat ägt rum eller vid monument till minne av dem som omkommit i krig eller katastrofer. Men det skulle också kunna sägas om ”synliggörandet av funktionshinderades liv och villkor” och om ett objekt som Alison Lapper Pregnant, inte minst genom dess konnotationer till äldre tiders freak shows, vilket i sin tur anknyter till de förmoderna kuriosakabinetten, föregångarna till vår tids museer.

Det här konstverket rymmer flera av de maktvariabler, eller intersektioner, som brukar aktualiseras i dagens forskning och politiska debatt, bland annat kön och sexualitet, men här tillfogas den intersektion som annars oftast utelämnas: handikapp. Till verkets genomslag hör också dess fysiska form, att det utgörs av en kropp, vilket för oss rakt in i dagens diskussion om utseendet som grund för sortering

och kategorisering av människor. Minoritetsstatus och diskriminering har ju ofta baserats på visuella variationer mellan människors kroppar och de egenskaper som har ansetts höra samman med denna variation.

Alison Lapper Pregnant visar vad konst och konstnärlig gestaltning kan betyda för att synliggöra funktionshindrades liv och villkor, förutom genom forskning, dokumentation och journalistik. Oavsett om skulpturen köps in och bevaras eller inte är den redan en del av det brittiska kulturarvet och inskriven i den brittiska historiens "svåra saker", tillsammans med allt annat som utspelat sig på Trafalgar Square, som en spegel av olika tiders ideologier, maktfrågor och sociala relationer.

Referenser

Ericsson, Lars O 2004. Ramaskri och applåder. Amiral Nelson får sällskap av en handikappad kvinna. Dagens Nyheter 11 augusti.

Gustafsson Reinius, Lotten 2006. Bogvisiret. // Silvén, Eva & Björklund, Anders, red. Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör. Stockholm: Nordiska museet. (Under utgivning.)

Higgins, Charlotte 2005. Sculpture's unveiling is pregnant with meaning. The Guardian 16 september.

Jönsson, Lars-Eric & Svensson, Birgitta, 2005, red. I industrisamhällets slagskugga. Om problematiska kulturarv. Stockholm: Carlssons.

Kavanagh, Gaynor 2002. Forgiving and forgetting: Museums and trauma. // Ågren, Per-Uno, red. Museum 2000. Confirmation or challenge. Stockholm: Riksställningar, Svenska ICOM, Svenska museiföreningen.

Lapper, Alison 2006 (2005). Mitt liv i mina händer. Malmö: Bra Böcker.

Orr, Deborah 2005. People love the statue, but would they coo at the image if it was on their scan? The Independent 17 september.

Searle, Adrian 2005. Arresting, strange and beautiful. The Guardian 16 september.

Silvén, Eva 2005. Amiral Nelson och Alison Lapper. Hur kan funktionshinder som perspektiv integreras i museernas verksamhet? // Att finnas och synas när historia skrivs. Indlæg fra den 5. nordiske konference om handicaphistorie i Nynäshamn i Sverige 24–26 september 2004. Søborg: Historisk selskab for handicap og samfund/Dansk psykologisk forlag. (Handicaphistorisk tidsskrift 14.)

Silvén, Eva 2005. Möjliga berättelsers materialiserade minnen. // Svensson, Birgitta, red. Föremål för forskning. Trettio forskare om det kulturhistoriska museimaterialets möjligheter. Stockholm: Nordiska museet.

Silvén, Eva & Björklund, Anders 2006, red. Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör. Stockholm: Nordiska museet. (Under utgivning.)

Vallely, Paul 2005. Trafalgar Square, heart of the nation. The Independent 15 september.

Wilson, Fred 2002. Mining the museum. // Ågren, Per-Uno, red. Museum 2000. Confirmation or challenge. Stockholm: Riksställningar, Svenska ICOM, Svenska museiföreningen.

Internet

Alison Lapper: www.alisonlapper.com
www.london.gov.uk/view_press_release.jsp?releaseid=2782
news.bbc.co.uk/1/hi/talking_point/4249606.stm
 (läsarkommentarer)

Fred Wilson:
www.varldskulturmuseet.se/smvk/jsp/polopoly.jsp?d=863&a=4084
www.varldskulturmuseet.se/smvk/jsp/polopoly.jsp?d=877&a=4543
 &p=0

Outline of Cultural Materials: www.nordisk-outline.org/ocm

Svåra saker: www.svarasaker.riksutstallningar.se

Utställning

”Fred Wilson – Site unseen: Dwellings of the demons.”
 Göteborg, Världskulturmuseet 2004–.

Författarpresentation

Eva Silvén är fil dr i etnologi, intendent vid Nordiska museet. Arbetar idag med frågor som rör minoriteter, mångfald och kulturmöten. Tidigare ansvarig för Samdok, det svenska museinätverket för samtidsdokumentation / eva.silven@nordiskamuseet.se

ETT FÖRSÖK TILL SJÄLVRANNSAKAN

Bo Andersson

Ja, det här är ju inte ett uppdrag man kommer på själv, inget man tigger och ber om. Tvärtom. Det känns både förmätet och lite riskfyllt. Man får räkna med att bli missförstådd. Jag har några gånger hunnit ångra att jag tackade ja.

Men den fråga eller fundering, som låg bakom inbjudan, har jag lätt att sympatisera med. Den uttrycker omtanke om framtiden. Kan HHF, som redan är en alldeles utmärkt förening, bli ännu bättre? Och hur skall man förklara, att en så utmärkt förening, efter nitton år, inte är mera känd och erkänd än den är? Varför är vi inte i dag en alldeles självklar röst i det offentliga samtalet? Och var finns alla de medlemmar vi rimligen borde ha men ännu inte har?

Svåra frågor, som det ändå kan finnas skäl att fundera över med bara ett år kvar till vårt tjuogoårsjubileum.

Man kan fundera lite över föreningsnamnet, Handikapphistoriska föreningen, och jag har ibland undrat om vi alltid gjort den rätta avvägningen mellan handikappolitik och handikapphistoria. Har vi kanske sneglat lite för mycket på den omedelbara nyttan av vad vi gör och intresserar oss för? Har vi kanske försummat och visat dåligt intresse för en handikapphistoria, som inte direkt kan omsättas i krav på handikappolitiska reformer? Har fokus i alltför hög grad legat på organisationerna, förbunden, och deras historia? Det finns ju en vildmark, stor och skrämmande, utanför det aktiva medlemskapets gemenskap, som också förtjänar sin belysning.

Inte heller jag är nöjd med dagsläget. Jag kräver också förändringar och reformer. Krav på rättigheter, krav på delaktighet och jämlikhet, respekt för FN:s standardregler – allt detta är en självklar uppgift och en levande materia även för mig. Men jag menar, att för den kampen har vi redan en mängd fora. Politiska partier. Stridbara förbund i vår egen rörelse. HSO, ”gamla HCK”, som en samlande instans.

HHF både kan och bör, enligt min mening, ha ett vidare syfte än så. Och jag känner mig ganska säker på, att vi – med en bredare och mera generös definition av vårt intresseområde – skulle kunna locka till oss en hel del nya medlemmar, människor med andra kunskaper och erfarenheter, kunskaper som inte sammanfaller med våra egna men tangerar dem och berikar dem.

Jag har en känsla av att vi rent allmänt varit ganska tröga när det gäller att söka samarbetskontakter med omvärlden. Undantag finns – jag tänker till exempel på tidigare kontakter med Nordiska museet och dagens samarrangemang med Historiska museet. Sådant vill jag se mera av, mycket mera. Museet är en trevlig miljö att mötas i och på museerna finns gott om kunskaper och intressen, som på olika sätt tangerar och kompletterar våra egna.

Att både intresset och utbytet kan vara ömsesidigt vet jag av egen erfarenhet eftersom jag fått tillfälle att göra fyra utställningar på Medicinhistoriska museet i Vänersborg, ett av landets mest alerta. Alla de här utställningarna, där medicinhistoria och handikapphistoria kunde mötas i samförstånd, blev mycket populära, drog publik och resulterade också i dokumentationer av skilda slag.

Vid en av utställningarna samarbetade vi med filatelisterna, gjorde hembesök hos samlare och förstoringar av intressanta märken. Vid invigningen var filatelisterna med, med egen personal och eget bord i utställningslokalen. Det gav oss en extra publik, som vi annars inte skulle ha fått.

Utställningarna visade sig också vara en utmärkt miljö för uppföljningar av olika slag. Specialister på olika områden kunde komma dit och föreläsa – omgivna av bilder och föremål, som redan fanns på plats och kunde göra sammanhangen tydligare och mera levande.

Till en förening som HHF måste det finnas många ingångar. Människor kan ha mycket olika motiv för att intressera sig för samma sak, som handikapp – och det ena skälet skall inte självklart anses som mera legitimt än det andra. Alla, som har intressant kunskap att tillföra, ska kunna känna sig välkomna. Och en förening som HHF är lika beroende av impulser utifrån som alla andra.

Visst händer det ibland att vi går utanför vår egen ganska trånga krets – men aldrig särskilt långt. Vi tycks föredra promenader i en mera känd terräng, där vi vet att vi kan känna igen oss och få bekräftelse. Vi är nog, om sanningen skall fram, lite inåtvända.

Kan jag bli lite mera konkret och ge exempel på vad jag menar, vad jag saknar eller skulle välkomna? Vid ett seminarium som det här skulle jag gärna lyssna på någon kunnig lingvist, som kunde berätta mer än vi alla redan vet om de gamla orden för handikapp, hur de uppstod och vilken klang och innebörd de hade från början. Ord är tidsvittnen, rapportörer från en annan tid, och det är viktigt att vi uppfattar dem rätt. Jag tror, att en språkforskare som Lars- Erik Edlund skulle kunna berätta en del om det.

Det finns ju också en gammal fördom om att det skulle vara ont om handikappade i romaner och pjäser, i bildkonsten och så vidare. Det är inte sant – och det har aldrig varit sant. Den, som tvivlar och vill kolla själv, kan ju börja med att rådfråga vår databas FunkHis www.hhf.se, som Kristina Söderlind Penton och hennes medarbetare Pia Heidrich och Louise Högberg, hann ganska långt med innan projektpengarna tog slut, förhoppningsvis tillfälligt.

Men trots att en hel del av det här materialet nu är ganska lättillgängligt tycks intresset för att använda sig av det fortfarande vara ganska svagt. Det är i så fall märkligt, och mer än så. Det är dumt. Här finns ju faktiskt ett oerhört rikt och tacksamt material, en guldgruva för var och en som intresserar sig för det mentalitetshistoriska perspektivet på handikapp och söker exempel på attityder och bemötande, framför allt lite längre tillbaka i tiden.

Jag har någon gång hört invändningen att ”en roman är ju inte verklig”. Det är en invändning, som vittnar om brist på eftertanke. Lagtexter, som traditionsenligt har tillmätts mycket större vikt, är inte heller någon säker källa. Lagtexten kan säga en del om hur lagstiftaren vill ha det men ger ett ganska osäkert besked om hur det verkligen var, eller är. Jag tror, att många här kan ha egna erfarenheter av skillnaden mellan lagtextens teori och praktik, dess anda och dess tillämpning.

Och när det gäller frågan om det konstnärliga verkets relevans kan det finnas skäl att komma ihåg Picassos irriterade replik: ”Ja visst, naturen existerar men det gör mina bilder också!”

Dickens romaner finns också kvar och fortsätter att påverka oss, på gott och ont, med sina bilder av handikappade. Shakespeare har inte heller åldrats. Efter fyra hundra år står hans Rickard, Richard III, fortfarande då och då på scenen med puckel och klumpfot – för att övertyga oss om det nära sambandet mellan ondska och fysiska defekter.

Dagens konstnärer känner ofta ett större ansvar, en större ödmjukhet inför uppgiften, och inte minst därför skulle jag gärna se ett seminarium, som det här, där inbjudna konstnärer – författare, skådespelare och bildkonstnärer – skulle berätta om sitt arbete med att gestalta handikappade: i romaner, på scenen och så vidare.

Jag tror, att i ett sådant samarrangemang, ett möte mellan olika professioner, skulle två skilda men lika viktiga syften kunna uppnås samtidigt. Vi skulle få lära oss ett och annat, som vi kan ha nytta av att veta. Och dom – författarna, dramatiker och skådespelare – skulle

lära sig att vi finns och att vi kan vara intressanta att ha att göra med – inte bara som publik utan ibland också som en resurs att använda sig av. Sådana samarbeten har redan förekommit här och var – och med mycket goda resultat. När stadsteatern i Göteborg 1987 satte upp den spanske dramatikern Antonio Buero Vallejos drama ”De blindas konsert” med många blinda på rollistan vände sig teatern till synskadades förening i Göteborg för att få råd och hjälp med en trovärdig gestaltning.

Ett seminarium på det temat – ”att gestalta handikapp” – skulle med fördel kunna vara öppet för allmänheten. Med några attraktiva namn på föreläsarlistan – till exempel Margaretha Byström som spelat blind både på Dramaten och i TV och Carl-Johan Vallgren som för fyra år sedan fick Augustpriset för romanen ”Den vidunderliga kärlekens historia”. Med sådana namn skulle det säkert också gå att intressera en och annan journalist från de stora tidningarnas kultursidor.

Jag har länge haft en misstanke om att vi kan vara mer intressanta för omvärlden än vi själva vet om. Men det kräver förstås att vi själva bemödar oss om att tala om att vi finns.

Vi har vår tidning, vårt medlemsblad, som efter ett antal journalistiskt tveksamma år tycks vara på väg åt rätt håll – men ändå, fortfarande, kan kännas väldigt intern. Där finns sällan något, som kan intressera den som inte redan är medlem och införstådd. Några reportage och intervjuer i varje nummer skulle kunna höja temperaturen ordentligt – och göra tidningen till en röst att lyssna till även för andra.

Det händer ibland, när jag funderar över HHF:s framgångar och motgångar, att jag jämför med andra och yngre organisationer, som jag råkar känna till.

VIS, Riksförbundet för Vuxendöva i Sverige, kunde i höstas fira sitt tioårsjubileum. Kampen för erkännande och statsbidrag hade inte varit lättvunnen. Det var ingen promenadseger. Men gick gjorde vi. Under några år hade vi för vana att gå i demonstrationståg genom städer där vi hade våra årsmöten och kursveckor. Det började i Arvika. Vi gick personligen upp på lokaltidningens redaktion och presenterade oss. Det slutade med att tidningen bjöd på papper till plakaten. En brädgård bjöd på virket. När vi var på Gotland gick demonstrationståget genom Visby och slutade i Almedalen. Det var medeltidsvecka, många såg oss även om det inte var särskilt många, som kom för att lyssna. Men de, som inte var där, kunde läsa om oss i tid-

ningen dagen därpå eller lyssna på intervjuer i lokalradion. Det bidrog till att göra oss kända.

Vi hade förstått, att man inte blir lyssnad till om man inte först visat, helst rent fysiskt, att man finns. Vi visste också att vi behövde kontakter och bundsförvanter. Okunnigheten om vuxendöva var fortfarande stor, både bland allmänhet och myndigheter. Okunnigheten var lyckligtvis inte total. Det fanns öar av förståelse, av tidig insikt om vuxendövhetens egenart. På Socialstyrelsen fanns bland andra Karl Grunewald, som tidigt hade sett oss som en egen och försummad grupp. Och på SÖ (Skolöverstyrelsen) fanns Barbro Carlsson, som såg till att vi vuxendöva till sist fick våra egna tolkar. Tack Karl och tack Barbro: era insatser är inte glömda.

Trots egenarten, det speciella i vår situation, har det bland vuxendöva alltid funnits en stark lust att stå i relation till omvärlden, en stark känsla av att ingå i en vidare gemenskap. Vi har sökt kontakt med andra människor, grupper med andra handikapp, med forskare av många slag, med dans- och teatergrupper. I vår budget för tidningen har vi avsatt en pott för inköp av artiklar av ”externa” skribenter och vi har ibland själva skrivit om andra handikapp än våra egna.

Den lilla förlagsverksamheten, med småskrifter i skilda ämnen, hade ett dubbelt syfte. Den skulle övertyga myndigheter och andra om vår avsikt att överleva och finnas kvar. Och den skulle ge oss kontakter med folk i vård och utbildningar. En gång gick ett museum med i produktionen, betalade halva tryckerinotan och sålde skriften i museibutiken.

En liten fundering till innan min tid är ute. Många av oss, som nu sitter här, är aktiva i många andra sammanhang. Vi träffas på kongresser i våra egna förbund och kanske i HSO och på nordiska möten med nordiska kollegor. Och vid de här sammankomsterna är det snarare regel än undantag att det också finns något inslag med teater eller liknande på programmet. Men aldrig när vi möts i HHF! Och man kan undra varför. Jag har aldrig mött någon, som misstyckt. Tvärtom. Det har ju också visat sig, att sådana arrangemang på ett utmärkt sätt kan stödja seminariets eller konferensens allmänna syfte. När europeiska handikappåret invigdes härom året ingick en teaterföreställning i programmet och den visade sig kunna fungera som utmärkt utgångspunkt för en paneldebatt under Bengt Lindqvists ledning.

När VIS firade sitt tioårsjubileum var Berndt Nilsson med och berättade om HCK:s historia. Claes G Olsson var med och höll en mycket uppskattad föreläsning om vår lust att "kategorisera", att sätta etiketter på folk, och vad som händer med dem och oss när vi gör det.

Men vi hade även hyrt in en mångsidigt begåvad aktris från Göteborg, som kom och medverkade i en kabaré med visor, schlager och ballader om blinda och lungsjuka, om halta och enbenta och vindögda. Och vad vi än tycker om de här visorna så är de också en del av vår historia som handikappade.

Och tro mig eller ej, mer än en gång blev det allsång i lokalen. Och om det kan bli allsång på ett dövmöte... ja, jag överlåter åt er själva att tänka tanken till slut.

Jag har kommit till punkt. Jag har stuckit ut hakan – i de bästa avsikter vill jag gärna upprepa. Jag har, kanske, svurit i kyrkan och andra får avgöra om jag ska gå hem på en gång eller om det räcker med en stund i skamvrån.

Författarpresentation

Bo Andersson är författare och dramatiker. Han har skrivit flera böcker med handikapphistoriskt och handikapppsykologiskt perspektiv.



Karl Döves sigillstamp
Foto: Christer Åhlin, Historiska museet